

ZDROJ HODNÔT V KULTÚRNOM ŽIVOTE SLOVANOV¹

A Source of Values in the Cultural Life of the Slavs

Ján Zozulák

DOI: 10.17846/CL.2019.12.1.13-21

Abstract: ZOZULAK, Ján. *A Source of Values in the Cultural Life of the Slavs*. Slavic script and Slavonic literature belong to the most important cultural values brought by Constantine-Cyril and Methodius to Great Moravia. The source of these values was the Eastern Roman (Byzantine) Empire and its culture which significantly influenced the history of Slavic nations and their position within the European cultural space. The study discusses three historical documents which demonstrate the supremacy of the Byzantine Empire as a cultural centre viewed from the Slavs' perspective and clarifies the process of reception of Byzantine cultural and spiritual values in Slavic countries. Although the Cyrillo-Methodian mission requested by Rastislav, the Duke of Great Moravia, failed to include Great Moravia permanently into the countries belonging to the Byzantine sphere of influence, the creation of the Slavic alphabet, the origins of Slavonic literature and the use of a Slavic language in liturgy were the most efficient means to promote Byzantine influence on Slavic nations. Cultural legacy of the Cyrillo-Methodian mission moved to the South and Eastern Slavs who accepted Christianity of the Byzantine tradition and became the members of a large cultural community which was known in the language of Byzantium as οἰκουμένη (world). Many cultural elements which formed their value system became a part of their religious and everyday life.

Keywords: *Constantine-Cyril, Methodius, Great Moravia, Byzantine Empire, culture, values, Slavic script, Slavonic literature*

Abstrakt: ZOZULAK, Ján. *Zdroj hodnôt v kultúrnom živote Slovanov*. Slované písmo a slovanské písomníctvo patria k najdôležitejším kultúrnym hodnotám, ktoré na Veľkú Moravu priniesli Konštantín Filozof (Cyril) a Metod. Zdrojom týchto hodnôt bola Východorímska (Byzantská) ríša, ktorá významne ovplyvnila smerovanie slovanských národov a ich postavenie v európskom kultúrnom priestore. Na základe troch historických textov poukážeme na uznanie prevahy Byzancie ako kultúrneho centra zo strany Slovanov a vysvetlíme proces recepcie byzantských kultúrnych a duchovných hodnôt v slovanských krajinách. Napriek tomu, že cyrilo-metodská misia vyžiadaná kniežaťom Rastislavom nedokázala trvalo začleniť Veľkú Moravu do okruhu krajín patriacich do sféry byzantského mocenského vplyvu, zostavenie slovanskej abecedy, vytvorenie slovanského písomníctva a zavedenie slovanského jazyka do liturgie vytvorilo najúčinnější prostriedok na presadzovanie byzantského vplyvu medzi slovanskými národmi. Kultúrny odkaz cyrilo-metodskej misie prevzali južní a východní Slovanovia, ktorí sa začlenili do kresťanstva byzantskej tradície a stali sa členmi veľkého kultúrneho spoločenstva, v jazyku Byzancie známeho pomenovaním οἰκουμένη (svet). Do ich cirkevného a každodenného života sa v nezmenenej forme začali prenášať mnohé kultúrne prvky, ktoré formovali ich hodnotový systém.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0116 a vznikla tiež v rámci projektu KEGA č. 004UKF-4/2018 *Európsky stredovek interaktívne*.

Kľúčové slová: Konštantín-Cyril, Metod, Veľká Morava, Byzantská ríša, kultúra, hodnoty, slovanské písmo, slovanské písomníctvo

Úvod

Východorímska (Byzantská) ríša významne ovplyvnila smerovanie slovanských národov a ich postavenie v európskom kultúrnom priestore. V tejto štúdii sa zamyslíme nad diachronickou hodnotou slovanského písma, ktoré umožnilo vytvorenie a rozvíjanie slovanského písomníctva. Slovanské písmo a slovanské písomníctvo patria k najdôležitejším kultúrnym hodnotám, ktoré na Veľkú Moravu priniesli Konštantín Filozof (Cyril) a Metod. Napriek tomu, že vo vedeckých kruhoch sa vo všeobecnej rovine poukazuje na kultúrny odkaz cyrilo-metodskej misie, nie je dostatočne prebádaný rozsah a dôležitosť byzantských kultúrnych hodnôt, prenášaných do kultúrneho prostredia Slovanov. Tieto hodnoty významným spôsobom ovplyvňovali smerovanie predovšetkým južných a východných Slovanov, ktorí sa začlenili do kresťanstva byzantskej tradície a stali sa členmi veľkého kultúrneho spoločenstva. História však ukázala, že prenášanie kultúrnych hodnôt z Byzancie do slovanského prostredia vôbec nebolo jednoduchým procesom.

Kultúrna prevaha Byzancie

Uznanie prevahy Byzancie ako kultúrneho centra A. Tachiaos (2006, 24) odvodzuje z troch historických textov, na základe ktorých je presvedčený, že na jednej strane svedčia o nepopierateľnom diachronickom uznaní dominantnej hodnoty Byzancie zo strany Slovanov ako zdroja duchovného bohatstva, hodnôt a právnych noriem, ktoré sa v slovanskom prostredí budú rozvíjať v nasledujúcich storočiach, a na druhej strane vymedzujú východiskový bod, z ktorého by malo začať nazeranie na proces recepcie byzantských kultúrnych a duchovných hodnôt v slovanských krajinách.

Prvým textom je 6. kapitola *Života sv. Konštantína-Cyrila*, v ktorom je zachytená Konštantínova diskusia s Arabmi v roku 851. Táto diskusia opisuje Konštantínov rozhovor so zástupcami intelektuálov arabského sveta v meste Sámarrá v Bagdadskom kalifáte, s ktorými diskutoval o témach náboženskej viery a vedeckých poznatkov. Na otázky, ktoré mu kládli arabskí mudrci, Konštantín pohotovo odpovedal, a oni sa ho prekvapení opýtali: „*Ako to všetko vieš?*“ (Život sv. Konštantína-Cyrila, kap. VI). Konštantín im presvedčivo odpovedal: „*Veď u nás vznikli všetky vedy.*“ (Život sv. Konštantína-Cyrila, kap. VI). J. Vašica (1966, 216) k tomu podáva takéto vysvetlenie: „*Neskorší kalifovia sa zriekli puritánskej prostoty prvých Mohamedových nástupcov a vo svojich rozprávokovo krásnych sídlach pestovali umenie a vedu podľa gréckeho spôsobu, učili sa gréckej filozofii, matematike, prírodným vedám a medicíne, gréckymi vzormi sa riadili aj v staviteľstve, vojenstve a námorníctve. Gréci si boli vedomí svojej kultúrnej prevahy a ich zmyšľanie dobre vystihujú uvedené Konštantínove slová.*“

Druhým textom je list veľkomoravského kniežaťa Rastislava byzantskému cisárovi Michalovi III. z roku 862, ktorý prostredníctvom svojich vyslancov poslal do Konštantínopola: „*Náš ľud zavrhol pohanstvo a dodržiava kresťanské zákony, ale nemáme takého učiteľa, ktorý by nám našim jazykom vysvetlil pravú kresťanskú vieru. Pošli nám teda, pane, takého biskupa a učiteľa, aby nás napodobnili aj iné krajiny, keď to uvidia. Lebo od vás sa do všetkých krajín šíri dobrý zákon.*“ (Život sv. Konštantína-Cyrila, kap. XIV).² Cisár Michal III. zareagoval na Rastislavovu

² „Ljudem našim pohanstva sja otvrhšim i po christanesk sja zakon držaščim, učitelja ne imam takovaho, iže by ny v svoj jazyk istuju viru christiaňskuju skazal, da byša i iny strany toho zrzašče podobilisja

žiadosť a poslal mu list, v ktorom napísal: „Nuž prijmi dar väčší a vzácnejší ako všetko zlato a striebro i drahé kamene a pomínuteľné bohatstvo“ (Život sv. Konštantína-Cyrila, kap. XIV). Týmito slovami deklaroval diachronickú hodnotu slovanského písma, ktoré sa bude rozvíjať v ďalšom období. Cisár vo svojom liste ďalej uvádza: „Boh, ktorý si želá, aby každý prišiel k poznaniu pravdy a snažil sa o vyšší stupeň dokonalosti, videl tvoju vieru a snahu, preto zjavil písmo pre váš národ. Tým urobil..., aby ste aj vy boli pripočítaní k veľkým národom, ktoré oslavujú Boha svojím jazykom. A poslali sme ti toho, ktorému ho Boh zjavil, muža ctihodného a zbožného, veľmi učeného a filozofa“ (Život sv. Konštantína-Cyrila, kap. XIV). Slovanské písmo, takzvanú hlaholiku, vynášiel Konštantín, ako je zrejmé z ďalšieho textu Života sv. Konštantína-Cyrila: „Šiel teda filozof, a ako bolo jeho dávnym zvykom, oddal sa modlitbe spolu s ďalšími pomocníkmi. Čoskoro mu [ho] potom zjavil Boh, ktorý počuje modlitby svojich služobníkov, a ihneď zložil písmená a začal písať slová Evanjelia: Na počiatku bolo Slovo a Slovo bolo k Bohu a Boh bol Slovo,³ a tak ďalej“ (Život sv. Konštantína-Cyrila, kap. XIV).

Tretím textom je list moskovského panovníka Symeóna byzantskému cisárovi Jánovi Kantakuzenovi z roku 1347, ktorý uznal, že „kráľovstvo Rimanov, ale aj najsvätejšia veľká Božia Cirkev ... je prameňom všetkej zbožnosti, učiteľom zákonodarstva a posväcovania“⁴ (Miklosich – Müller 1862, 263; Tachiaos 2006, 24).

Byzantsko-slovanské vzťahy

Predtým, než pristúpime k analýze teoretických východísk absorbovania byzantských kultúrnych hodnôt v slovanských krajinách, stručne načrtneme kontakty medzi Byzanciou a Slovanmi, ktoré je možné sledovať už v 7. storočí, keď sa slovanské kmene začali objavovať v blízkosti hraníc Byzantskej ríše. Trvalé usadenie sa Slovanov južne od Dunaja, ktorý bol zároveň severnou hranicou Byzantskej ríše, jej spôsobovalo vážne problémy, pretože odrážanie ich útokov sa stávalo čoraz ťažšie. Táto realita viedla byzantských cisárov k systematickejšiemu zaoberaniu sa budúcnosťou vzťahov s nevtáňými nájazdníkmi.

Pre Slovanov, usadených pri Dunaji, stále platila zásada, že oblasti, ktoré obsadili, mohli byť potenciálne znovu dobytými byzantskými územiaми, ako je zrejmé zo slov cisára Romana v liste bulharskému panovníkovi Symeónovi (Tachiaos 1990, 15-19). Tento postoj Byzantíncov napriek tomu, že boli naklonení christianizácii Slovanov, vylučoval vytvorenie špeciálnej abecedy a písomného slovanského prejavu, ako konštatuje A. Tachiaos (2006, 24). K vytvoreniu slovanskej abecedy pristúpila Byzancia až vtedy, keď veľkomoravské knieža Rastislav požiadal o učiteľa, ktorý by jeho ľud vyučoval kresťanskej viere v jazyku, ktorému by ľud rozumel. V tejto súvislosti je dôležité si uvedomiť, že Veľká Morava bola slovanským štátnym útvarom, ktorý nebol vytvorený na dobytých byzantských územiach, preto pre Byzantskú ríšu nepredstavovala bezprostredné nebezpečenstvo. Na druhej strane politické ambície Franskej ríše a jej spojenectvo s Bulharskou ríšou, ktorá susedila s Veľkou Moravou, pravdepodobne viedli Rastislava k rozhodnutiu získať spojenectvo s Byzanciou a dosiahnuť cirkevnú a politickú samostatnosť.

Niet pochyb o tom, že politická situácia v strednej Európe v 9. storočí bola veľmi komplikovaná. Slovania na Veľkej Morave sa ocitli uprostred záujmov Byzantskej a Franskej ríše a otázne

nam. To posli nam, vладыko, episkopa i učitelja takovaho. Ot vas bo na vsja strany vsehda dobryj zakon ischodit.“

³ Originálny grécky text: „Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος“ sa do cirkevnoslovanského jazyka prekladá takto: „Къ начѣлкѣ бѣ слово, ѡ слово бѣ къ еѣ, ѡ еѣ бѣ слово.“

⁴ „Η βασιλεία των Ρωμαίων ἐνι, ἀλλὰ δη καὶ ἡ ἀγιωτάτη του Θεοῦ μεγάλη ἐκκλησία ... πηγὴ πάσης εὐσεβείας, διδάσκαλος δε νομοθεσίας καὶ ἀγιασμοῦ.“

je, do akej miery vplyv Franskej ríše mohol vystriedať vplyv Východorímskej (Byzantskej) ríše. Pokresťančovanie pohanských etník v tomto období (Ivanič 2016, 123-130) síce začalo meniť kultúrny a duchovný charakter obyvateľstva strednej Európy, ale súviselo to aj s presadzovaním politického, hospodárskeho i kultúrneho vplyvu, ktorý rozhodujúcim spôsobom formoval politickú a kultúrnu identitu tohto regiónu. V. Gluchman (2017, 69) vo svojej analýze stredo európskej politiky tohto obdobia a využívania, či lepšie povedané zneužívania kresťanstva franskými panovníkmi vystihol podstatu mocensko-politického riešenia otázok na Veľkej Morave.

Pri kritike franského vplyvu na území strednej Európy sa stretávame s názorom, že na dvore Karola Veľkého vznikla idea jednotnej kresťanskej ríše s cieľom pokresťančiť pohanov, ale v skutočnosti išlo o snahu šíriť kresťanskú vieru medzi pohanmi kvôli mocenským, politickým, hospodárskym a ideologickým záujmom Franskej ríše (Gluchman 2017, 64-65). To by však znamenalo, že franskí misionári zneužívali kresťanstvo primárne na ideologické ovládanie podrobených krajín a nerešpektovali skutočné poslanie Cirkvi (Vlasto 1970, 26). Princípy šírenia kresťanstva sú absolútne odlišné a tvrdenie, že kresťanstvo podporuje vykorisťovanie, sa prieči základným kresťanským hodnotám. Z toho vyplýva, že dekadenciu ideologicky chápaného kresťanstva, ktoré šíriло kresťanskú vieru násilným spôsobom, nie je možné zovšeobecňovať. Na túto problematiku je nevyhnutné sa pozeráť komplexnejšie, ale hlavne bez predsudkov, ktoré je cítiť vo viacerých ideologicky ladených publikáciách.

Napriek tomu, že cyrilo-metodská misia vyžiadaná kniežaťom Rastislavom nedokázala trvalo začleniť Veľkú Moravu do okruhu krajín patriacich do sféry byzantského mocenského vplyvu, zostavenie slovanskej abecedy, vytvorenie slovanského písomníctva a zavedenie slovanského jazyka do liturgie vytvorilo najúčinnejší prostriedok na presadzovanie byzantského vplyvu medzi slovanskými národmi. Používanie slovanského jazyka pri bohoslužbách znamenalo odstránenie latinčiny, ktorú na Veľkej Morave presadilo nemecké duchovenstvo. Tento spor sa vyhrotil a po Metodovej smrti v roku 885 vyústil do vyhnania jeho žiakov z Veľkej Moravy, ktorá sa tak definitívne dostala do rúk franskej moci. Následkom týchto udalostí bolo zničenie práce Konštantína Filozofa a Metoda v tomto regióne, ktorý sa ďalej vyvíjal v duchovnej sfére latinského Západu. Kultúrny odkaz cyrilo-metodskej misie však prevzali južní a východní Slovanovia (Zástěrová 1996, 18), ktorí sa začlenili do kresťanstva byzantskej tradície a stali sa členmi veľkého kultúrneho spoločenstva, v jazyku Byzancie známeho pomenovaním *οικουμένη* (svet). Do ich cirkevného a každodenného života sa v nezmenenej forme začali prenášať mnohé kultúrne prvky, ktoré formovali ich hodnotový systém. Postupne sa u nich začalo rozvíjať aj národné a náboženské sebavedomie.

Pri hodnotení franského či byzantského vplyvu na región strednej Európy musíme mať na zreteli, že „*nevedomosť a akákoľvek ideologická zaujatosť tak či onak sú najhoršími radcami v každom vedeckom výskume*“ (Matsoukas 1997, 114). Naším cieľom preto nie je zaoberanie sa kontroverznými otázkami, ktoré sa týkajú dominantného vplyvu jednej či druhej imperiálnej moci na politický a hospodársky rozvoj krajín strednej Európy, ale hľadanie zdroja hodnôt v kultúrnom živote Slovanov, ktorí sa postupne formovali do štátnych útvarov v strednej, južnej a východnej Európe.

Slovanské písmo ako kultúrna hodnota

Jednou z obvyklých metód byzantskej diplomacie bola snaha o pokresťančenie a skultúrnenie národov v blízkosti byzantských hraníc a ich integrácia do sféry vplyvu Byzantskej ríše (Obolensky 1963, 45-61; Chrysos 1992, 25-39). Misia Konštantína Filozofa a Metoda na Veľkej Morave v roku 863 bola príkladom byzantskej diplomacie, ktorá zachovaním úcty k jazyku a kultúre iných národov prispela k rozkvetu kultúry bez rasových, etnických a jazykových predsudkov (Matsoukas 2010,

432). Táto vyspelá byzantská kultúrna politika prostredníctvom cyrilo-metodskej misie umožnila Slovanom stať sa vyspelým národom a rozvíjať svoju vlastnú kultúru, jazyk a myslenie.

Byzantský cisár Michal III. ponúkol Rastislavovi a prostredníctvom neho celému slovanskému svetu nové písmo (abecedu) ako kultúrnu hodnotu. Slovania dovtedy nemali vlastné písmo, preto abeceda bola pre nich neoceniteľným darom, ktorý ukrýval hlbšiu symboliku. Na jednej strane morfológicky nesúvisela so žiadnou známou abecedou vtedajšieho sveta – a samozrejme oveľa menej s gréckou – ale na druhej strane jej pôvod bol čisto byzantský. Pre zostavenie hlaholskej abecedy Konštantín Filozof použil písmená a znaky z byzantských šifrovacích abecied a z astronomických, alchymistických a iných symbolov, ktoré sa v Byzancii používali celé stáročia, a stretávame sa s nimi už od doby papyrusov. Pomocou týchto znakov bola vytvorená úplne nová, umelá a neobvyklá abeceda, ktorá mala symbolizovať aj nezávislosť a samostatnosť slovanského sveta. Abeceda bola nástrojom na zapísanie jazyka Slovanov, ktorý umožňoval zachytenie osobitých hlások a zavedenie pravopisu. Konštantín Filozof a Metod spolu s abecedou odovzdali Slovanom aj texty posvätných kníh, preložených z gréckeho do slovanského jazyka, čím sa pre slovanský svet otvorila možnosť prenášania gréckych slov a významov, ktoré im dovtedy neboli známe. Slovanskému ľudu bola tak ponúknutá veľmi bohatá slovná zásoba gréckych abstraktných pojmov a zložených slov (Tachiaos 2006, 24-25). Nová slovná zásoba, ktorá sa začala zavádzať do života Slovanov, pochádzala z doslovného prekladu posvätných textov z gréckeho do slovanského jazyka. Tento preklad prenášal slovanským adresátom nielen bohatstvo významových systémov gréčtiny, ale aj štruktúru jazyka, nové vyjadrovacie prostriedky a syntax. Navyše, „*prostredníctvom prekladov byzantských teologických prác, bohoslužobných textov a vyučovania na Velkomoravskej škole sa na naše územie dostali myšlienky byzantských filozofov a teológov, byzantská liturgická prax, bohoslužobné a patristické texty, vieroučné texty, ale aj byzantský občiansky (civilný) zákonník a Nómokánon*“ (Zozuláková 2016, 150).

Na začiatku christianizácie Slovania prijali základné texty, ktoré slúžili pre bohoslužobné účely a pre potreby katechézy. Z etymológie slova katechéza (κατήχησις) od slovesa katechizovať (κατηχεῖν), ktoré znamená silne znieť (ἤχώ δυνάτῃ), vyplýva základný význam cirkevného výrazu katechéza a vyjadruje, že Božie slovo znie v ušiach človeka, ktorému prináša odkaz spásy a volá ho, aby ho prijal do svojho srdca. Výraz κατηχεῖν bol v cirkevno-slovanskom jazyku nahradený slovom оглашати, čo znamená niekoho hlasite s niečím oboznamovať, na niečo upozorňovať, informovať. Slovom katechéza sa vyjadruje „*priame učenie, ktoré sa opieralo o počúvanie, oboznamovanie, svedectvo, živé slovo*“ (Konkoullis 2000, 37).

Významnú úlohu pri katechizácii zohrali grécki kňazi, ktorí boli zároveň prvými vodcami Slovanov v novej viere. Grécke duchovenstvo, ktoré prišlo do slovanských krajín učiť novej viere, sprevádzali mnísi, ikonopisci, architekti, remeselníci, a dokonca aj obchodníci, ktorí Slovanom z Byzancie dovážali predmety umeleckého remesla používané pri bohoslužbách. Písomné pamiatky byzantského pôvodu boli doplnené aj o písomné alebo ústne poznámky a týkali sa spôsobu čítania textov, ich prednesu v chráme a pohybovania sa počas bohoslužobných obradov. Zároveň sa začali vytvárať nové pravidlá spoločenského správania, ktoré mali čisto byzantský pôvod.

Hlaholské a cyrilské písmo

Po zavedení kresťanstva bulharská šľachta neprijala hlaholské písmo a trvala na zachovaní gréčtiny, ktorá bola prvým oficiálnym písaným jazykom prvého bulharského štátu. O používaní gréckeho jazyka Bulharmi pred ich pokresťančením svedčí množstvo epigrafov, ktoré tvoria dôležitý prameň bulharských, ale aj byzantských dejín (Tachiaos 2006, 43). Keďže Bulhari trvali na zachovaní posvätnéj elegancie gréckej majuskuly, začiatkom 10. storočia bolo v Bulharsku hlaholské písmo

nahradené cyrilským, ktoré vytvoril preslavský biskup Konštantín a venoval ho svojmu učiteľovi Konštantínovi Cyrilovi (Dobrev 1995, 301-316). Cyrilské písmo, ktoré sa opieralo o byzantskú majuskulu, bolo vytvorené v dobe, keď sa v Byzancii toto písmo nahradilo minuskulou. Odtedy cyrilské písmo prevládlo u všetkých Slovanov, ktorí prijali kultúru z Byzancie a zostali spojení s byzantskými hodnotami. Cyrilské písmo sa pre Slovanov stalo spojujúcim článkom a malo pre nich veľký význam (Tachiaos 1994, 43-49), pretože im umožnilo komunikáciu prostredníctvom spoločného jazyka, ktorý sa používal hlavne pri bohoslužbách.

V tom istom období v Bulharsku vzniklo krátke, ale hodnotné dielo *O písomníctve*, za autora ktorého býva považovaný istý tajomný mních Chrabr (Kuev 1967; Dzhambeluka-Kossova 1980). Niektorí odborníci na základe výskumu pod týmto menom, odvodeným od slova chrabrý – udatný, odhalili bulharského panovníka Symeóna, ktorý mal grécke vzdelanie. S touto hypotézou prvýkrát prišiel bulharský historik V. Zlatarski (1971, 820-829). Uvedené dielo prezentuje prevahu slovanského písma nad gréckym s odôvodnením, že grécke písmo je výtvorom mnohých osôb na základe fenického písma a prešlo rôznymi etapami spracovania, zatiaľ čo slovanské písmo vďaka Božiemu osvieteniu jednorázovo zostavil iba Cyril špeciálne pre Slovanov. Približne v tej istej dobe preslavský biskup Konštantín na základe byzantskej predlohy dvanásťslabičnej básne zostavil prvé slovanské básne, ktorých prvé kritické vydanie realizoval R. Nahtigal (1943, 41-156). V jednej z básní autor nazýva Slovanov „novým národom“, čo naznačuje, že Slovania, ktorí prijali kresťanstvo, vstúpili do dejín ako novorodený národ s toľkými právami, s koľkými vstúpili predtým Gréci a Rimania. Ide o prvé, ešte veľmi nejasné náznaky dialektiky vo vzťahu testátora a dediča, darcu a príjemcu daru, dialektiky, ktorá neskôr nadobudne konkrétnejšie črty (Tachiaos 2006, 30). Prostredníctvom týchto textov sa na Bulharmí ovládaných územiach začal proces absorbovania byzantských kultúrnych hodnôt.

Slovanské písomníctvo ako kultúrna hodnota

Okrem slovanského písma (abecedy) existovali aj ďalšie procesy, ktoré dopĺňali kumulovanie byzantských prvkov v kultúrnom živote slovanských národov. Bolo to písomníctvo, ktoré sa pre Slovanov stalo základnou osou kultúrneho vývoja s charakteristickou recepciou byzantských kultúrnych a duchovných hodnôt (Zástěrová 1996, 18). Výskum v posledných desaťročiach potvrdil, že Byzantská ríša výrazne ovplyvnila nielen slovanskú, ale aj európsku kultúru, avšak „*proces prenikania a pôsobenia jednej kultúry na kultúru druhú je jav veľmi zložitý, pokiaľ ho nechápeme len ako určitý kontakt, dotyk, efemérne ovplyvnenie, ale vidíme v ňom jav dlhodobejšieho trvania a trvalejšieho zakomponovania určitých javov, prechádzajúcich z kultúry odovzdávajúcej do kultúry prijímajúcej*“ (Avenarius 1992, 11).

Prenášanie byzantských hodnôt do slovanského kultúrneho prostredia prostredníctvom preložených gréckych písomných pamiatok bolo silným kultúrnym faktorom, ktorý výrazne formoval slovanský svet a vytváral duchovnú identitu Slovanov. Proces prenášania byzantskej kultúry do slovanského prostredia, ktorý historik ruskej literatúry a kultúry D. S. Likhachov (1968, 30-33) nazval „vštepovanie“, A. Tachiaos (2006, 27) považuje za „absolútne vydarený“ a uvádza, že „*Byzancia, ktorá bola zdrojom kultúry na najvyššej úrovni vo svete, vštepila (preniesla) do slovanského sveta nevyčerpateľné bohatstvo poznania, vzdelania a právnych noriem. To, čo Byzancia získala na historickej ceste počas celých stáročí, a to, čo zdedila od starých gréckych, rímskych a iných východných kultúr, bola vyzvaná odovzdať Slovanom v časovo krátkom procese*“ (Tachiaos 2006, 30).

Vštepované byzantské prvky sa postupne absorbovali do života a myslenia Slovanov. Vo vštepovaní však neexistuje prvok vplyvu, pretože vplyv predpokladá existenciu homogénnych systémov, prijímajúcich nové prvky, ktoré sa dostanú do ich štruktúr alebo ich nejakým spôsobom

ovplyvňujú, zatiaľ čo vstěpovanie sa uskutočňuje na území ešte neúrodnom, nekultivovanom, a to, čo sa do neho vstěpuje, aktivizuje skryté možnosti pre tvorivosť a produktivitu. Hlavnými faktormi, prostredníctvom ktorých fungovalo byzantské vstěpovanie a následne jeho vplyv na Slovanov, boli preložené grécke texty do slovanského jazyka. Išlo predovšetkým o biblické a liturgické texty. Po týchto prvých prekladoch sa do slovanského sveta začína zavádzanie širšieho okruhu textov so špecializovanejším obsahom. Dalo by sa očakávať, že Slovania sa prostredníctvom týchto textov mohli oboznámiť s vtedajším duchovným a intelektuálnym životom Byzancie, že sa mohli oboznámiť s filozofickými, teologickými a vedeckými diskusiami, ktoré zamestnávali byzantskú intelektuálnu verejnosť, že mohli byť informovaní o tom, aké prúdy myslenia a uvažovania kolovali v hlavnom meste Byzantskej ríše, a všetko toto mohli preniesť do svojich krajín. Žiaľ, nestalo sa tak.

V tejto súvislosti veľmi kriticky vyznievajú slová gréckeho historika A. Tachiaosa (2006, 31-32), ktorý tvrdí, že v Byzancii od 9. do 12. storočia prekvital duchovný život s významnými osobnosťami a diskusiami o dôležitých teologických, filozofických a vedeckých otázkach, ako aj písanie významných diel týkajúcich sa týchto tém, avšak slovanský svet nič netušil, čo sa tam deje a zostal na okraji všetkých týchto procesov. Napriek kontaktom slovanského sveta s veľkými byzantskými centrami, kde sa realizovalo prepisovanie rukopisov a vznikali významné diela, Slovania, ktorí prichádzali do významných centier Byzancie, ako boli Konštantínopol s veľkými monastiermi (Studitský a Evergetidos), neskôr aj na Svätú Horu Atos, neprekladali diela súdobých byzantských mysliteľov, ale sústredili sa na preklady textov autorov ranokresťanského obdobia.

Zodpovednosť za toto vylúčenie Slovanov z byzantského kultúrneho dedičstva je možné na jednej strane pripísať gréckemu duchovenstvu, ktoré ich naďalej viedlo, na druhej strane aj samotným Slovanom, ktorí vyberali a prekladali texty podľa vlastného výberu, pretože si boli vedomí toho, že im chýbajú základné vedomosti, nevyhnutné pre pochopenie diel súdobých byzantských intelektuálov. V Byzancii sa celé stáročia rozvíjala kultúra a kontinuálne pokračovala antická grécka filozofia (Tatákis 1977, 22). Slovania sa však začali oboznamovať s kresťanským učením, preto od nich nemôžeme očakávať, aby hneď po prijatí kresťanstva boli schopní študovať antickú grécku filozofiu a pochopiť myslenie Platóna, Aristotela či Plotína. Bolo prirodzené, že najprv sa museli oboznámiť s textami ranokresťanských autorov a pochopiť hlboké teologické významy myslenia Atanáza Alexandrijského, Vasilija Veľkého, Gregora Teológa, Gregora Nysského či Maxima Vyznávača. Prostredníctvom textov týchto významných kresťanských mysliteľov, ktorí boli konfrontovaní s antickou gréckou filozofiou, sa do slovanského kultúrneho priestoru postupne prenášali teologické a filozofické interpretácie sveta, človeka i spoločnosti.

Záver

Napriek tomu, že vedecké poznatky v posledných rokoch značne pokročili, dodnes nebol zostavený kompletný zoznam byzantských textov preložených do starých slovanských jazykov. Faktom však ostáva, že Slovania sa nikdy dokonale neoboznámili so súdobým myslením v Byzancii. Veľký pokrok nastal až v 14. storočí, keď do slovanského jazyka boli prvýkrát preložené tzv. Areopagitské spisy, ktoré sa pohybovali v novoplatónskych kategóriách myslenia a boli nevyhnutným predpokladom pre pochopenie veľkých mystických byzantských autorov (Tachiaos 2006, 32). Slovania v tomto období, poznačenom isychastickými (hesychastickými) spormi, dostali veľký impulz k teoretickému uvažovaniu. Neskôr sa objavili ruskí intelektuáli, ktorí Konštantínovi Filozofovi a Metodovi spätne vyčítali zodpovednosť za to, že medzi Slovanmi od začiatku nepresadili grécky jazyk, aby im umožnili priamo komunikovať s duchom antického Grécka (Florovskij 1937, 5-6). Tu sa však celkom prehlíada skutočnosť, že Slovania na to nemali vytvorený nevyhnutný základ.

REFERENCES

- Avenarius, Alexander.* 1992. Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v 6. až 12. storočí. K problému recepcie a transformácie. Bratislava.
- Dobrev, Ivan.* 1995. Кирилица [Cyrillic]. In Кирило-Методиевска енциклопедия [Cyrillo-Methodian Encyclopedia], T. 2. Sofia, 301-316.
- Dzhambeluka-Kossova, Alda.* 1980. Черноризец Храбър. О писменехъ [Chernorizets Hrabar. About the letters]. Sofia.
- Florovskij, Georgij.* 1937. Пути русского богословия [The ways of Russian theology]. Paris.
- Gluchman, Vasil.* 2017. Kresťanstvo a morálka v stredoeurópskej politike 9. storočia. [Christianity and Morality in Central European Politics of the 9th Century]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 10/2, 62-74.
- Havlík, Lubomír E.* 1992. Kronika o Velké Moravě. Brno.
- Chrysos, Evangelos.* 1992. Byzantine Diplomacy, A. D. 300-800: Means and End. In Byzantine Diplomacy. Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies. Cambridge, March 1990, eds. Jonathan Shepard and Simon Frankling (Aldershot: Variorum), 25-39.
- Ivanič, Peter.* 2016. The Origins of Christianity in the Territory of Czech and Slovak Republics within the Contexts of Written Sources. In European Journal of Science and Theology 12/6, 123-130.
- Konkoúlis, Ioánnis.* 2000. Κατηχητική και χριστιανική παιδαγωγική [Catechistic and Christian pedagogy]. Thessaloniki.
- Kuev, Kuio.* 1967. Черноризец Храбър [Chernorizets Hrabar]. Sofia.
- Likhachov, Dmitriy Sergejevich.* 1968. Древнеславянские литературы как система. Славянские литературы: VI Международный съезд славистов [Old Slavic literature as a system. Slavic literatures: VI International Congress of Slavists] (Пара, авг. 1968). Moscow, 5-48.
- Marečková, Dagmar.* 1969. Moravské poselství do Saříhradu jako řecky dokument. In Slovo, 18-19, 109-139.
- Matsoúkas, Níkos.* 1997. Δογματική και συμβολική θεολογία. Vol. 3. Ανακαιφαλαίωση και Αγαθοτοποία. Έκθεσις του οικουμενικού χαρακτήρα της χριστιανικής διδασκαλίας [Dogmatic and symbolic theology. Vol. 3. Remediation and Good Condition. Exposing the universal character of Christian teaching]. Thessaloniki.
- Matsoúkas, Níkos.* 2010. Ιστορία της φιλοσοφίας Αρχαίας Ελληνικής, Βυζαντινής, Δυτικοευρωπαϊκής: Με σύντομη εισαγωγή στη φιλοσοφία [History of Ancient Greek, Byzantine, Western European philosophy: A brief introduction to philosophy]. Thessaloniki.
- Miklosich, Franz – Müller, Joseph.* 1862. Acta Patriarchatus Constantinopolitani, I. Vindobonae.
- Nahtigal, Rajko.* 1943. Rekonstrukcija treh starocerkvenoslovanski izvirnih pesnitev. In Razprave Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Filozofsko-filološki-historični razred I, 41 – 156.
- Obolensky, Dimitri.* 1963. The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy. In Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines, I. Belgrade, 45-61.
- Tachiaos, Antónios-Aimílios.* 1990. Το εφήμερο κράτος του Σαμουήλ (976 – 1018). Προβλήματα και ερωτηματικά [The ephemeral state of Samuel (976 – 1018). Problems and question marks]. Thessaloniki.
- Tachiaos, Anton-Émil.* 1994. Вечното значение на кирилицата [Eternal meaning of the Cyrillic alphabet]. In Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ [Yearbook of the University „St. Kliment Ohridski“ in Sofia] 87 (6), 43-49.

- Tachiaos, Antónios-Aimílios.* 2006. Βυζάντιο, Σλάβοι, Άγιον Όρος. Αναδρομή σε αμοιβαίες σχέσεις και επιδράσεις [Byzantium, Slavs, Mount Athos. Reflection on reciprocal relationships and influences]. Thessaloniki.
- Tatákis, Vasíleios.* 1977. Η Βυζαντινή Φιλοσοφία [The Byzantine Philosophy]. Athens.
- Vašica, Josef.* 1966. Literární památky epochy velkomoravské 863 – 885. Praha.
- Vavřínek, Vladimír.* 2001. Velká Morava mezi Byzanci a latinským Západem. Velká Morava mezi Východem a Západem, Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference, Uherské Hradiště, Staré Město 28.9. – 1.10.1999. Brno, 413-419.
- Vlasto, Alexis.* 1970. The Entry of the Slavs in the Christendom. Cambridge.
- Zástěrová, Bohumila. a kol.* 1996. Dějiny Byzance. Praha.
- Zlatarski, Vasil.* 1971. История на Българската Държава през средните векове [History of the Bulgarian State during the Middle Ages]. Том I. Sofia.
- Zozulaková, Viera.* 2016. Praktická filozofia v živote Konštantína a Metoda [Practical Philosophy in the Lives of Constantine and Methodius]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 9/1, 149-157.

SUMMARY: A SOURCE OF VALUES IN THE CULTURAL LIFE OF THE SLAVS. Slavic script and Slavonic literature belong to the most important cultural values brought by Constantine-Cyril and Methodius to Great Moravia. The source of these values was the Eastern Roman (Byzantine) Empire and its culture which significantly influenced the history of Slavic nations and their position within the European cultural space. Three historical documents discussed in the paper clearly demonstrate the supremacy of the Byzantine Empire as a cultural centre and they represent solid evidence for diachronic recognition of the dominant value of Byzantine as a source of spiritual wealth, values and legal norms from the Slavs' perspective. The first text is the sixth chapter of The Life of Constantine-Cyril which contains Constantine's dialogue with the Arabs in 851. The second text is an epistle sent from the Great Moravian Prince Rastislav to the Byzantine Emperor Michael III in 862 and the third text is an epistle of the Prince of Moscow Simeon addressed to the Byzantine Emperor John Kantakouzenos in 1347. The paper argues that these texts define the starting point from which the study of reception of Byzantine cultural and spiritual values in Slavic countries can be initiated. Although the Cyrillo-Methodian mission requested by Prince Rastislav failed to include Great Moravia permanently into the network of countries belonging to the Byzantine sphere of influence, the creation of the Slavic alphabet, the origins of Slavonic literature and the use of a Slavic language in liturgy were the most efficient means to promote Byzantine influence on Slavic nations. Cultural legacy of the Cyrillo-Methodian mission moved to the South and Eastern Slavs who accepted Christianity of the Byzantine tradition and became the members of a large cultural community called in the Byzantine discourse οίκουμένη (the inhabited world). Many cultural elements which formed their value system became part of their religious and everyday life.

prof. ThDr. Ján Zozulak, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Philosophy
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
jzozulak@ukf.sk